

RAT I NEPRAVDA, TRPLJENJE I POBJEDA

(Nikolina Ivanković: „WHERE THE ROSES GROW. Touching Stories of Survival“)

1) „ISKORISTI DAN“

Vrijeme pandemije koronavirusa nije nam ponudilo velik izbor: mogli smo se prepustiti strahu, nezadovoljstvu, zbuđenosti, dezorijentiranosti ili pak iskoristiti ga radno, ambiciozno, ispunjeno, stvaralački, plodno. Tu je drugu opciju izabrala Nikolina Ivanković, Hrvatica koja punih dvadeset i sedam godina živi u Kanadi. Tijekom spomenute pandemije Nikolina se povukla na svoj mali brod i autobiografsko-dnevničke crtice koje je bilježila dugi niz godina pretočila u zbirku kratkih priča (ili kratki roman) na engleskom jeziku pod naslovom „Where the Roses Grow. Touching Stories of Survival“ (I C Publishing, Canada, 2022.). Knjiga je prevedena na hrvatski jezik („Gdje ruže rastu. Potresne priče o opstanku“), ali još čeka odgovor mogućeg (odabranog!) izdavača.

Nikolina Ivanković rodila se u Zenici, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Studirala je elektrotehniku u Sarajevu, ali je studij zbog ratnih zbivanja morala prekinuti. Kao studentica se udala za Mladena Ivankovića, inženjera elektrotehnike. Njihov idiličan život na Ilidži, mladenačke zanose, snove i nade prekinuo je, nažalost, ratni vihor. Supružnici su napustili Sarajevo i nakratko našli utočište u Nikolininu rodnome gradu. Mir u Zenici nije dugo trajao te Nikolina, zajedno s majkom i sestrom, prolazi težak put od Zenice do obiteljske vikendice u Ljutom Docu u Hercegovini. Ubrzo nakon rata u Bosni i Hercegovini sa suprugom Mladenom i sinom Zdravkom odlazi u Toronto gdje završava studij informatike te se zapošljava u struci.

U Torontu rađa kći Izabelu. Pored informatike kao životnoga poziva, Nikolina se bavi govorništvom, veslanjem, plesom, pjevanjem, sviranjem (svira harmoniku i klavir) i pisanjem. Uključuje se u program cjeloživotnoga obrazovanja. Nedavno se usavršavala na Sveučilištu Harvard.

Zbirku kratkih priča „Where the Roses Grow“ predstavila je u školama, čitateljskim klubovima i knjižnicama u Kanadi te diljem Hrvatske - na Pagu, u Slavanskome Brodu, na Svjetskom festivalu hrvatske književnosti u Zagrebu (od 15. do 17. studenoga 2022.).

2) BORBA ZA OPSTANAK U RATNOME BEZUMLJU

Kompozicija djela „Where the Roses Grow“ obuhvaća kratke osvrtne odabranih čitatelja na knjigu, autoričinu posvetu (djelo posvećuje ženama koje su prošle kroz ratni pakao, svima koji su izgubili svoje najbliže, svima koji su morali napustiti svoje domove, ali i onima koji rat nikada nisu doživjeli, da bi u širem smislu upoznali svijet i razumjeli što znači biti izbjeglica ili prognanik), autoričino obraćanje čitateljima, pedeset i devet kratkih priča o borbi za opstanak jedne obitelji u ratnom kaosu i poslijeratnom razdoblju devedesetih godina 20. st. u Bosni i Hercegovini, kratku kronologiju važnijih povijesnih zbivanja u Bosni i Hercegovini, podatke o autorici i bilješku izdavača. (U sklopu priča je i dvanaest recepata za različita - tradicionalna i improvizirana - jela/ slastice te četiri maske za njegu kose, lica, tijela, ruku i nogu).

Djelo obuhvaća uglavnom autobiografske i dnevničke elemente. Radnja ovih kratkih priča počinje idilično, sretno. Pripovjedačica Nikolina, studentica elektrotehnike u Sarajevu, jednoga se dana sastaje s mladićem Mladenom za čiju majku donosi iz Zenice lijek za visoki krvni tlak. Bila je to ljubav na prvi pogled. Nakon izlaza, druženja i temeljitijega upoznavanja Mladen postaje Nikolininim životnim suputnikom. Zajednički život i planove mladih supružnika remeti rat. U potrazi za sigurnošću iz Sarajeva odlaze u Zenicu, ali uskoro ratni plamen zahvaća i taj grad pa su supružnici prisiljeni razdvojiti se. Nikolina s majkom i sestrom želi stići do obiteljske vikendice u Hercegovini, a Mladen i Nikolinin otac, vezani poslovnim obvezama, ostaju u Zenici.

Na putu kroz ratni kaos pripovjedačica Nikolina (koja piše u prvom licu), njezina sestra i majka doživljavaju neugodnosti, poniženja, prijetnje. Često su nesigurne i uznemirene. Prolazeći ratnim paklom dotiču društvene i psihološke probleme svoga vremena. Otkrivaju svoje osjećaje, svjetonazor, stavove, vrijednosti, vjerovanja. Nikolina se ne prepušta kaosu i stihiji, ne drži da životom upravlja fatum, nego se hrabro bori za svoje mjesto pod suncem. S jedne se strane pripovjedačica kreće fizičkim prostorom svladavajući prepreke, suočavajući se s neizvjesnošću i strahom, a s druge strane putuje unutarnjim prostorom, propituje svoje vrijednosti, doziva sjećanja, vraća se u djetinjstvo i u doba rane mladosti, pravi planove za budućnost...

Svaki je rat okrutan i nemilosrdan. I u djelu „Where the Roses Grow“ na malim se ljudima sve prelama – oni nose najveći teret rata; mali su ljudi žrtve. Rat donosi kaos, zlo, nedaće, oskudicu, razaranja, ranjavanja, uvrjede, mučenja, smrt. U ratnom se zvjerinjaku u osobito teškim situacijama često pojavi anđeo – pomagač. Na pravom mjestu i u pravo vrijeme. Ljudi – anđeli pomažu sestrama i njihovoj majci u bolnim i neizvjesnim situacijama. Brojni im dobronamjernici olakšavaju put u slobodu (prijatelj Slavko, ujak i ujna, stric i strina i drugi). U kušnjama i teškoćama iz sestara i majke progovara oštroumnost, snalazljivost, spretnost, brza reakcija na okolnosti i događaje...

Rat unosi korjenite i dramatične promjene u Nikolinin obiteljski život te ostavlja neizbrisive posljedice. Destabilizira i guši osobnost, pritišće dušu... Donosi, međutim, i tople ljudske priče suosjećanja, motiviranja, solidariziranja i humanosti. U ratu je teško postići mentalnu i emocionalnu ravnotežu. U ratnom kaosu Nikolina postavlja pitanja o smislu. Hoće li preživjeti? Kako će dalje graditi svoj život? Što će joj donijeti budućnost? Tri se žene hrabro probijaju kroz ratnu stvarnost. Mudro svladavaju prepreke (ali imaju i sreće). Vješto komuniciraju kako s dobronamjericima tako i s nedobronamjericima. Zahvaljujući svojoj upornosti i anđelima – pomagačima, stižu na cilj. U djelu se ne opisuju direktne ratne akcije, ali ratna su zbivanja u neposrednoj blizini i snažno utječu na osobnosti dviju sestara i njihove majke. Usprkos nesretnim životnim okolnostima, Nikolina, njezina sestra Marijana i majka nisu klonule duhom.

U ratu se svijet ljepote, bezbrižnosti i nade pretvorio u svijet briga, pukoga preživljavanja i borbe za opstanak. Čitajući zbirku priča „Where the Roses Grow“, u nama se javljaju **asocijacije na druga djela koja prikazuju rat**. Sjetimo se „**Priča iz Vukovara**“ **Siniše Glavaševića** u kojima također odjekuju reakcije na ratni kaos, u kojima pripovjedač osuđuje nepravdu i ljude koji razaraju Vukovar, u kojima se protivi beskrupuloznosti i zlu, u kojima čezne za slobodom i spokojem, a na mržnju odgovara praštanjem. Sjetimo se također i romana „**Hotel Zagorje**“ **Ivane Bodrožić** u kojemu pripovjedačica razobličuje licemjerje i laž te staje na stranu žrtava rata – slabih i nemoćnih. I sami stradalnici i patnici, pripovjedači u spomenutim djelima suosjećaju s trpljenjem nevinih, empatični su prema poniženima, maštaju o boljem svijetu.

Pripovjedačica Nikolina utočište katkad nalazi u sjećanjima i planiranju budućnosti. Iz njih crpi motivaciju i snagu za životni hod. Bori se, ne posustaje, ne predaje se; usprkos teškoćama, voli život i vjeruje u budućnost.

3) SAMOSVJESNA ŽENA U PATRIJARHALNOM SUSTAVU

Krešimir Nemeć u svojoj tipologiji ženskih likova u povijesti hrvatskoga romana izdvaja četiri tipa: kućnoga anđela, fragilnu, fatalnu i samosvjesnu ženu. **Kućni** je **anđeo** književni tip obiteljske žene koju karakteriziraju ljupkost, čistoća, suosjećanje i nesebičnost; utjelovljuje podčinjenost i potporu muškarcu. (U eseju „Profesija za žene“ V. Woolf je napisala da spisateljice nastoje ubiti kućnoga anđela). **Fatalna** je **žena** lik kobne, razarajuće ženske osobe; ona je zavodnica, neodoljivo privlačna, ali pogibeljna za muškarca koji je s njom. Vješta je glumica; ovisno o situaciji, može biti „prostakuša“ i dama, nježna i okrutna, krhka i odlučna. Suetna je i egocentrična, ni pred čim ne preže da bi ostvarila svoj cilj. Zna biti ljuta i svadljiva. Bori se protiv svega što je sputava, ali završava kobno. Neki teoretičari drže da je pojava „femme fatale“ reakcija na poljuljani sustav društvenih uloga te da taj tip žene utjelovljuje odbojan stav muškaraca prema oblikovanju emancipiranoga ženskog lika. **Fragilna** je **žena** nježna i dražesna, ljupka i produhovljena, potisnute seksualnosti, nemirna, povučena i udaljena od svijeta, često žrtva kakva „perverznojaka“ ili pak svoje suparnice – fatalne žene. **Samosvjesna** je **žena** svjesna sebe i svoje uloge u društvu. Snažne je osobnosti, jasno artikulira svoje stavove, razobličuje predrasude i ruši društvene stereotipe.

Glavna junakinja zbirke kratkih priča „**Where the Roses Grow**“ pripada tipu samosvjesne žene. Veoma dobro zna što želi, odakle dolazi, kamo ide, koji su joj ciljevi i kako ih ostvariti. Marljiva je, uporna, odlučna, nepokolebljiva. **Nikolina** je **reljefni lik**, tj. lik koji se razvija i mijenja. Razobličuje nepravdu i laž te se bori za pravdu i istinu. Otvorena je, samouvjeren, analitična i kritična. Ne samo da se protivi ratnome bezumlju, nego i ustaje protiv nasilnoga ponašanja muškaraca prema ženama (kako u ratu tako i u miru), protiv onih koji promiču marginaliziranje i ušutkivanje žena. Drži da žene ne smiju biti pasivne, pokorne, u sjeni muškaraca, šutljive te da nisu dužne trpjeti nasilje. Neko vrijeme **Nikolina** pomaže u rehabilitaciji zlo-

stavljanih i silovanih žena – žrtava rata. Tješi ih i hrabri, pomaže im vratiti snagu, dostojanstvo i nadu.

4) VRIJEDNOSTI – POKRETAČI ŽIVLJENJA

Definirajući svoje vrijednosti, **Nikolina** bolje upoznaje samu sebe. Vrijednosti je usmjeravaju k smislenom življenju darovana joj života. Pomažu joj donositi životne odluke, oblikovati ciljeve, motiviraju je na rješavanje problema i njegovanje međuljudskih odnosa. Olakšavaju joj procjenjivanje ljudi, događaja, svijeta u kojemu živi. Njezine su vrijednosti **altruizam**, **dobrohotnost**, **dostojanstvo**, **entuzijizam**, **ljubav**, **ljepota**, **mudrost**, **nada**, **obitelj**, **pobožnost**, **zahvalnost**, **zajedništvo** i brojne druge. Život u skladu s vrijednostima pomaže joj u konačnici ostvariti spokoj, zadovoljstvo, puninu i sklad.

U ratnim se situacijama u mnoge ljude uvlači nemir, tjeskoba, tuga, nezadovoljstvo, obezglavljenost, dezorijentiranost, beznade (pa ne mogu vladati sobom). Majka i kćeri pak u „Ružama“ u teškim trenutcima otkrivaju svoje „skrivenne“ snage. Često moraju brzo donositi odluke, reagirati mudro, pazeći da koga ne izazovu i ne povrijede. Svoju osobnost oblikuju i u patnji – patnja ih poučava razumijevanju, suosjećanju, odricanju, žrtvi. Praštanje i ljubav oplemenjuju ih i pomažu im postati boljim osobama. Suočavajući se s ratnim strahotama majka i njezine kćeri jedna su drugoj potpora i poticaj, pune strepnje i brige, razumijevanja i solidarnosti. **Nikolinina** je majka učiteljica, prenositeljica znanja i životne mudrosti.

Marljivost, rad, zajedništvo, složnost, uzajamno ohrabivanje i ljubav sile su pokretnice **Nikolinine** obitelji. Likovi u ovoj zbirci kratkih priča trude se postići ravnotežu između „biti neovisan, svoj“ i „biti skupa, zajednički djelovati te se uzajamno podupirati“. **Obitelj** je na veoma visokoj **Nikolininoj** vrijednosnoj ljestvici. Ona joj je utočište, motivacija za život, čimbenik stabilnosti i ravnoteže, vjetar u leđa i oaza ljubavi. Gradeći kuću likovi ne zidaju samo dom, nego i učvršćuju izgrađene vrijednosti te se još snažnije povezuju.

Pripovjedačica Nikolina praktična je vjernica. **Vjera** ju snaži, okrijepljuje, usmjerava na pravi put, pomaže joj održati vedar duh, povezuje ju s transcendentnim. Majka joj je uzor u vjeri. S majkom i sestrom redovito prisustvuje katoličkoj misi. Često moli kronicu. Bog joj je utjeha, snaga, putokaz i nada.

Nikolina je žena, majka, sestra, kći, supruga, administratorica, aktivna na brojnim životnim poljima. Hrabra je i uporna. Svjesna je sebe, svojih vrijednosti i sposobnosti. Empatična je i suosjećajna, na strani je slabih, ugroženih, marginaliziranih. Pobunjena je žena koja ne pristaje na ucjene.

Tri su žene izišle iz ratnoga kaosa, ali i dalje žive u patrijarhalnom sustavu. Nikolina vodi vlastiti rat s lokalnim „moćnicima“ – bori se kako za svoje dostojanstvo, tako i za dignitet drugih žena. Suprotstavlja se nasilnicima. Diže svoj glas protiv nepravde i podvrgavanja žena muškarcima. Ne želi biti objekt. Njezina kritička svijest buni se protiv nepravde, ugnjetavanja i zlostavljanja žena. Ono što nije učinila u stvarnosti (npr. prokazala nasilnika kad je posumnjala da će njezina reakcija za uznemiravanje rezultirati kaznom za „uglednika“) zabilježila je riječju.

5) HRANA ZA TIJELO I DUŠU; RATNI RECEPTI I PISANJE KAO RASTEREĆENJE

I umjetnost riječi svjedoči, pored ostaloga, da svaka kultura ima svoja jela i svoje jedaće navike. Kao što je književnost hrana za dušu, tako je jelo hrana za tijelo. Hrana okuplja ljude, potiče ih na razgovor, pruža ugodu i zadovoljstvo, budi sjećanja. Sjetimo se „madlenica“ i lipova čaja koji su glavnome liku iz Proustova „Combraya“ („U potrazi za izgubljenim vremenom“) omogućili povratak u djetinjstvo, paprenjaka Magde Paprenjarke iz Šenoina „Zlatarova zlata“, šarene čajanke s ludim klobučerem u Carrolovoj „Alici u zemlji čudesa“, doručka u „Ulikšu“ Jamesa Joycea (kad Leopold Bloom svojoj ženi priprema kruh s maslacem), Holdenova sendviča iz Salingerova „Lovca u žitu“...

I Nikolina u svojim pričama daje prostora hrani. Blagovanje hrane okuplja obitelj, potiče razgovore, komentare, sjećanja. Ratni recepti upućuju na činjenicu da je njezina obitelj u ratnim okolnostima prošla put od obilja do oskudice. Majčini recepti zauzimaju posebno mjesto u knjizi. Simbol su čuvanja obiteljske tradicije i specifične kulture življenja; zajednički objed osim što godi nepcu znači i opuštanje, predah od rada i napora. Recepti upućuju i na majčinu snalažljivost i spretnost kad od oskudnih namirnica treba pripremiti jelo. Unutar samih priča dvanaest je recepata za tradicionalna i improvizirana („ratna“) jela/ slastice te četiri recepta za maske za njegu kose, lica, ruku, nogu i tijela. Neki su recepti naslijeđeni od rodbine i prijatelja, a neki su nastali u ratnim okolnostima - plod su snalažljivosti, domišljatosti, kreativnosti, originalnosti, kulinarskoga umijeća i iskustva. Tako npr. čitamo recepte za parfe kolač od lješnjaka, za omaminu tortu, za teta Seninu baklavu, za bosansku ratnu pitu, za ratni kolač od rogača, za ratne kekse, za teta Zorin ratni kolač, za ratne buhtle, proju itd.

Trpljenje, ratne strahote i traume stvorile su rane na duši autobiografskoga subjekta. **Pisanje je za Nikolinu rasterećenje**, kidanje krašta prošlosti, straha, boli, opasnosti, prijetnji, ograničenja. Nikolinina olovka piše umom i srcem, neposredno proživljenim iskustvima i sjećanjima. Pripovjedačica piše u ja-formi. Pisanjem oblikuje svoj identitet, spoznaje sebe samu, oživljava sjećanja, traga za smislom. Pisanje je samo jedan način njezine borbe za žensko dostojanstvo. Pisanjem dokazuje da je i književnost mjesto borbe za ženska prava. Ponovno proživljavajući teške trenutke dok piše, oslobađa ih se.

U zbirci kratkih priča Nikoline Ivanković „Where the Roses Grow“ **simbolici ruža pripada značajno mjesto**. Slikovitim opisom ruža možemo u svojoj svijesti doživjeti njihov izgled, boje, mekoću njihovih latica, opojan miris, „kraljevsku“ ljepotu, mističnost. Prekrasne ruže rastu u vrtu Mladenova i Nikolinina doma na Ilidži, u selu Nikolinine majke – vraćaju je u idilu djetinjstva... miris ruža Nikolina nosi kao popudbinu, one rastu u njezinoj nutринi kao

simbol opstanka, preživljavanja, pobjede, čiste i nepatvorene ljepote. Rastu u srcima anđela – pomagača. Simboliziraju odolijevanje nedaćama, ratu, utjelovljuju snagu, žilavost, neuništivost, život... Pripovjedačica u svom djelu katkad progovara **aforizmima**, npr. „Duboko vjerujem da se s teškoćama i drugim neugodnostima koje moramo istrpjeti suočavamo kako bismo iz njih nešto naučili, rasli i postali bolji nego prije, tako da možemo poučiti druge i nadahnuti ih da budu najbolji što mogu.“ Često se koristi **usporedbama**, npr. kad opisuje odnos sa svojim budućim suprugom i kad govori o ljubavi žena: „Napetost među nama rasla je poput električnog naboja čim bih podigla slušalicu i čula njegov duboki glas“; ljubav žena je „neograničena poput svjetla“. Nerijetko rabi i **personifikacije**: „Žensko i muško stablo dunje grlili su strane kuće, na svakom uglu po jedno.“, „(...) rat budi čudovišta u ljudima, a možda ih i stvara, ni sama ne znam“. Rabi **biblijske asocijacije** (priča „Dobri Samaritanac“). Drage su joj **metafore**: obitelj naziva „zjenicom oka svoga“, sarajevski joj je dom „otok u moru ruža“, a supruga i sebe opisuje kao „dvije srodne duše koje su se konačno pronašle“. Već se na temelju nekoliko navedenih primjera naslućuje autoričin živopisan i specifičan jezik, plod njezine zanimljive osobnosti.

6) BUDUĆNOST – SPLET MOGUĆNOSTI I NADE (IZ PATRIJARHATA U DRUŠTVO BOLJIH PRILIKA)

Patrijarhalna kultura ženi otežava stjecanje društvenoga iskustva; muškarci lakše nego žene dobivaju posao, bolje su plaćeni od žena, samo je muškarcima namijenjen moćan položaj, ženi je dodijeljena uloga da se sviđi muškarcu, da mu bude blagotvorna, da ga ne ometa, da ga uzvisuje i razveseljava, riječju – da mu olakšava život. U androcentričnoj je kulturi uvriježeno mišljenje da je žena krhka i slaba, a muškarac snažan i kompetentan, žena samozatajna, a muškarac samopouzdan, žena plačljiva i histerična, a muškarac hrabar i staložen, žena pasivna i poslušna, a muškarac poduzetan i uspješan.

Nikolina je na vlastitoj koži doživjela omalovažavanje, ponižavanje, uznemiravanje. Ne želi biti osoba koja mora samo slušati i šutjeti. Ne želi biti na društvenoj margini. Ne želi stagnirati nego napredovati. Usprkos teškoćama, vjeruje životu. Napori, kušnje i borbe ojačali su je. Prihvaća prilike. Želi promijeniti svoje mjesto boravka i krenuti iznova, gradeći kuću na stijeni... Nikolina ima cilj i svrhu življenja te dovoljno snage za ostvarivanje svojih planova. Nepokolebljiva je u odluci da, zajedno sa svojim mužem, svom sinu osigura kvalitetniji život i sigurniju budućnost. Sa svojom malom obitelji odlazi u Kanadu (u kojoj će ostvariti svoje potencijale i postići uspjeh na brojnim životnim poljima).

Svi ljudi imaju pravo na snove. Najhrabriji i najuporniji ih i ostvare. Nikolina potvrđuje tu misao vlastitom životnom pričom. Ne kaže se bez razloga da sreća prati hrabre...

„Where the Roses Grow“ - prepletanje mogućeg i stvarnog, prilika i prepreka, trnja i ruža, književnosti i života... knjigu od srca preporučujem!

Jasna Šego